

ВІЗАНТЫЙСКІ І ЗАХОДНЕЕЎРАПЕЙСКІЯ ТРАДЫЦЫІ Ў “ПАТЭРЫКОНЕ” 1635 г. І КІЕВА-ПЯЧОРСКІМ ПАТЭРЫКУ 1661 г.

Барсук Алена Яўгеньеўна,

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна
(г. Мазыр, Беларусь)

Вызначаюцца асаблівасці вядомых агіяграфічных твораў “Patericon” Сільвестра Косава і Кіева-Пячорскі патэрык Іосіфа Трызны, выдадзеных у Кіева-Пячорскай друкарні на польскай і царкоўнаславянскай мовах.

Ва ўмовах канфесійнага супрацьстаяння, паглыблення сацыяльна-палітычных супярэчнасцей, абвастрэння знешнепалітычных абставін у Рэчы Паспалітай у XVII ст. дзеячы Кіева-Магілянскага асяродку імкнуліся захаваць юрысыкцыю Канстанцінопальскага патрыярхату і вызначыць ролю Кіева як духоўнага цэнтра праваслаўя. Сродкі дасягнення гэтых мэт вызначаліся ў распрацоўцы ідэі пераемнасці візантыйскіх традыцый і старажытнай Русі і пэўнай адаптацыі дасягненняў заходнееўрапейскай культуры. Яны знайшлі ўвасабленне ў даволі вядомых у свой час выданнях Кіева-Пячорскай лаўры “Patericon abo Zywoty svetych ojcow pieczerskich” (1635 г.) Сільвестра Косава і Кіева-Пячорскі патэрык Іосіфа Трызны (1661 г.) [1, 2].

Сільвестр Косаў (каля 1597-1600 – 13.04.1657), выкладчык рыторыкі і філасофіі, прэфект Кіеўскай калегіі, аднадумца і пераемнік П. Магілы, нарадзіўся ў в. Жыровіцы (суч. Слоніміскі раён Гродзенскай вобл.), вучыўся ў Віленскай і Кіеўскай брацкіх школах, атрымаў адукацыю ў Люблінскім езуіцкім калегіуме і Замайскай акадэміі. У 1634 г. ён быў абраны праваслаўным епіскапам Мсціслаўскім, Аршанскім і Магілёўскім, а пасля смерці П. Магілы ў 1647 г. – мітрапалітам Кіеўскім, Галіцкім і всея Русі. Прыхільнік пошукаў міжканфесійнага міру ў Рэчы Паспалітай і пашырэння асветы паводле заходнееўрапейскага ўзору. Ім таксама быў падрыхтаваны і выдадзены дапаможнік у форме катэхзіса для беларускага і ўкраінскага праваслаўнага святарства: “Дідаскалія, альбо Наука, которая ся первой из уст священником подавала – о седми сакраментях алболи тайнах” [3, с. 516]. Сільвестр Косаў прытрымліваўся антымаскоўскай арыентацыі, выступаў супраць магчымага падпарадкавання Кіеўскай мітраполіі Маскве.

“Patericon abo Zywoty svetych ojcow pieczerskich” – гэта аўтарская перапрацоўка розных рэдакцый Кіева-Пячорскага патэрыка на польскай мове. Ён утрымліваў не

толькі аповеды пра вядомых інакаў, святых старцаў Пячорскага манастыра (узнік у сярэдзіне XI ст.), але і гістарычныя звесткі пра хрышчэнне Русі (пяці этапах ад апостала Андрэя да кіеўскага князя Уладзіміра Святаслававіча), храналагічны пералік усіх кіеўскіх мітрапалітаў да Пятра Магілы. Польшкамоўнае выданне Патэрыка з далучэннем гістарычных звестак са спасылкамі на вядомыя ў Еўропе аўтарытэты Баронія, Зонары, Гваніні, Марціна Бельскага, Мацея Стрыйкоўскага, Яна Длугаша і інш. да агіяграфічных тэкстаў дазваляла не толькі азнаёміць шырокія колы Рэчы Паспалітай з гісторыяй Кіеўскай лаўры, але і вызначыць выключную ролю і значэнне святыні для ўсяго хрысціянскага свету. Выкарыстанне гістарычных крыніц у “Patericon” павінна было засведчыць чытачам, нават нядобразычліўцам сапраўднасць жыццёў пячорскіх святых і ўнікальнасць не толькі Кіева-Пячорскай лаўры, але і ўсёй “рэлігіі грэчаскай народу рускага”.

Так, з’яўленне хрысціянства ў славян Косаў звязваў з імем апостала Андрэя, які з Херсанеса па Дняпры ўзняўся да Вялікага Ноўгарада і Падзвіння. Наступныя спробы ажыццяўляліся братамі Мяфодыем і Кірылам у 863 г., княгіняй Вольгай у 958 г. Князем Уладзімірам Святаславічам ажыццяўлялася пятая спроба пашырэння хрысціянскай веры з Усходу, а не з Захаду, што сцвярджалі яго апаненты. Адвяртаў аргументы ўніяцкага аўтара Л. Крэўзы аб шкоднасці для Царквы дачыненняў Кіеўскіх мітрапалітаў з Канстанцінопальскімі патрыярхамі на працягу XI–XVI стст., падкрэсліваў плённыя вынікі стасункаў з візантыйскай царквой [3, с. 517]. “Patericon” быў даволі вядомы і розныя яго фрагменты перакладаліся на царкоўнаславянскую мову.

Друкаваны Кіева-Пячорскі патэрык на царкоўнаславянскай мове, адаптаванай да разумення шырокімі коламі насельніцтва, ілюстраваны спецыяльна створанымі выдатным майстрам Іліёй унікальнымі гравюрамі і планами кіеўскіх пячор, убачыў свет у 1661 г. Праца над царкоўнаславянскім варыянтам Патэрыка на чале з Кіева-Пячорскім архімандрытам Іосіфам Трызнам пачалася ў сярэдзіне 50-х гг. XVII ст. [2, с. 10–11]. Магчыма, была абумоўлена пазіцыяй Сільвестра Косава захаваць юрысдыкцыю Канстанцінопаля і адпаведна фактычную незалежнасць праваслаўнай беларуска-ўкраінскай іерархіі, неабходнасцю аргументавана засведчыць сакральную ролю Кіева і яго святынь у хрысціянскім свеце. У гэты час Кіеў знаходзіўся ў цэнтры падзей падчас вайны Рэчы Паспалітай з Рускай дзяржавай (1654–1667 гг.), у горадзе размяшчаўся рускі гарнізон і адпаведна час ад часу ўзнікала пытанне падпарадкавання Кіеўскай мітраполіі Маскоўскаму патрыярхату.

Пачыналася выданне з прадмовы “Да чытата праваслаўнага супраць ганьбы святых Пячорскіх”, якая амаль поўнасцю цытуецца з польскамоўнага выдання “Patericon” 1635 г. Кніга ўтрымлівала змест, прадметны і імянны паказальнікі, дадатак (“Пристяжание” жыцця складальнікаў Патэрыка, “Сказание о чудеси бывшем в пещере в время пасхи и о мироточивых главах” [2, с. 13]. На думку Л. Шчавінскай і Ю. Лабынцава, менавіта ўкладальнікі Патэрыка 1661 г. упершыню вызначылі ролю пячорскага манаха Нестара ў старажытнарускім летапісанні [2, с. 14].

Гістарычная інфармацыя ў выданні С. Косава размешчана ў якасці дадаткаў-каментарыяў да адпаведных жыццёў старцаў. Так, пасля агіяграфічнага тэксту, прысвечанага св. Феадосію (заснавальніку Пячорскага манастыра, другая палова XI ст.), ёсць звесткі пра кіеўскіх князёў Яраславічаў, напады печанегаў і полаўцаў на ўсходнеславянскія землі. І. Трызна распавядае пра жыццё пячорскіх старцаў у выглядзе пераказу старажытных тэкстаў і суадносіць іх з гістарычнымі падзеямі эпохі. Агіяграфія святых, дзе выкладаюцца толькі падзвігі герояў аповеду, ператвараецца ў гістарычныя біяграфіі з дакладным сведчаннем сучаснікаў героя і гістарычным нарысам эпохі [1, с. 3–119]. Падобным чынам складаліся еўрапейскія творы такога кшталту, напрыклад, трактат П. Скаргі аб жыцці святых 1577 г. Можна казаць, што

выданні Косава і Трызны разлічваліся на вельмі шырокую аўдыторыю, не толькі на праваслаўнае насельніцтва, але і на адукаваныя колы Рэчы Паспалітай, знаёмыя з гістарыяграфічнай традыцыяй Еўропы.

Тыраж выдання 1661 г. вельмі хутка разышоўся і другое выданне Кіева-Пячорскага патэрыка выйшла ў 1678 г. са згоды архімандрыта Інакенція Гізэля. Сярод чытачоў быў заўважаны расійскі цар Аляксей Міхайлавіч, які купіў 12 кніг. Да пачатку XX ст. Патэрык перавыдаваўся яшчэ каля 30 разоў, аднак у іншай рэдакцыі, прыстасаванай да патрэб новай дзяржавы. Своеасаблівым пераказам на лаціне Кіева-Пячорскага патэрыка, экзэмпляр якога падараваў аўтару І. Гізэль, з'яўляўся трактат пратэстанцкага пастара Іягана Гэрбінія "Religiosae Kijovienses cryptae", выдадзены ў Іене ў 1675 г. [2, с. 22].

Такім чынам, складальнікі вызначаных твораў імкнуліся аб'яднаць гістарыяграфічныя традыцыі Christianitas Orthodoxa (візантыйскай і старажытнарускай) і заходнеўрапейскай, сцвердзіць ідэю сакральнасці кіеўскіх святыняў не толькі сярод жыхарства Рэчы Паспалітай, але і краін Заходняй Еўропы і Рускай дзяржавы.

Літаратура

1. Patericon albo Żywoty śś. Oyców Pieczerskich... Silwestra Kossowa. – W Kijowie w drukami Ś. Lawry Pieczarskiey Roku 1635 / Syl'vestr Kosov // Репр. вид. Harvard Library of Early Ukrainian Literature. – Volume IV. – Cambridge, Mass., 1987. – P. 3–119.

2. Лабынцев, Ю. «В лѣто... 1661» / Ю. Лабынцев, Л. Щавинская. Департамент культуры г. Москвы, Управ. культуры ЦАО г. Москвы, ГУК г. Москвы «Библиотека украинской литературы», отд. ист. укр. книги. – М., 2011. – 56 с.

4. Старажытная беларуская літаратура (XII–XVII стст.) / уклад., прадм., камент. І. Саверчанкі. – Мінск: Кнігазбор, 2007. – С. 515–530.